

Kovojanti demokratija Lietuvoje: konstitucinę santvarką saugančios teisinio reguliavimo priemonės

Domantas Kasperaitis

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
3-o kurso studentas
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas: domantas.kasperaitis@tf.stud.vu.lt

Laurynas Korsakas

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
3-o kurso studentas
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas: laurynas.korsakas@tf.stud.vu.lt

Straipsnio akademinis kuratorius doc. dr. Donatas Murauskas

El. paštas: donatas.murauskas@tf.vu.lt

Anotacija. Tyrimo tikslas: susisteminti, kokios pagrindinės grupės teisinių priemonių, kuriomis saugoma valstybės konstitucinė santvarka Lietuvoje. Darbo objektas: kovojančios demokratijos koncepcija, jos apraiškos Lietuvos teisinėje sistemoje. Šiame straipsnyje nagrinėjami kovojančios demokratijos teoriniai pagrindai, tiriant Lietuvos norminius teisės aktus atskleidžiamos Lietuvos teisės sistemoje taikomos kovojančios demokratijos priemonės bei įvertinamas jų atitikimas susiformavusiai mokslinei doktrinai. Analizuojama jų sąsaja su Konstitucija ir tarpusavio sistemingumas. Lietuvos teisinėje sistemoje kovojančios demokratijos priemonės nėra labai plačiai išplėtos, tačiau pastaraisiais metais daugėja ordinarinės teisės priemonių. Pastebėtina, kad šios naujos normos nevisiškai atitinka doktrinoje suformuluotas idėjas.

Pagrindiniai žodžiai: kovojanti demokratija, gynybinė demokratija, Konstitucija, žmogaus teisės

Militant democracy in Lithuania: legal regulatory measures defending constitutional order

Abstract. The aim of the study: to systematize the main groups of legal measures used to protect the constitutional order of the state in Lithuania. The subject of the study: concept of militant democracy, manifestations of the concept in Lithuanian legal sys-

tem. This article examines the theoretical foundations of militant democracy, analyses Lithuanian normative legal acts to reveal the means of militant democracy applied in the Lithuanian legal system, and assesses their compliance with established scientific doctrine. Their connection with the Constitution as well as their shared systematic structure are analysed. In the Lithuanian legal system, the means of militant democracy are not very widely developed, but in recent years, ordinary legal means have been increasing. It should be noted that these new provisions do not fully correspond to the ideas formulated in the doctrine.

Keywords: militant democracy, defensive democracy, constitution, human rights

Ivadas

Darbo objektas: kovojančios demokratijos koncepcija, jos apraiškos Lietuvos teisėje sistemoje.

Straipsnio tyrimo tikslas: susisteminti, kokios pagrindinės grupės teisiųjų priemonių, kuriomis saugoma valstybės konstitucinė santvarka Lietuvoje.

Darbo uždaviniai:

- Išnagrinėti kovojančios demokratijos teorinius pagrindus: koncepcijos ištakas, sampratą, modelius;
- Atskleisti Lietuvos teisėje taikomas kovojančios demokratijos priemones;
- Įvertinti Lietuvoje taikomas kovojančios demokratijos priemones mokslinės doktrinos atžvilgiu ir jų sistemingumą.

Tyrimo metodai:

- Doktrininis metodu atskleidžiamas kovojančios demokratijos reglamentavimas;
- Lyginamasis metodas buvo naudojamas lyginant Lietuvoje ir užsienio valstybėse taikomas priemones su doktrinine kovojančios demokratijos samprata;
- Istorinis metodas buvo panaudotas atskleidžiant kovojančios demokratijos ištakas, raidą.

Darbo aktualumas: Lietuva pastaruoju metu vis labiau susiduria su grėsmėmis valstybės saugumui, kaip kad per 2024 m. Lietuvoje vykusius rinkimus alternatyvios žiniasklaidos kanalai, socialiniuose tinkluose skleidę prorusiškas idėjas, padidino prorusiškų kandidatų ir politinių jėgų žinomumą visuomenėje. Tikėtina, kad prorusiškos jėgos 2024 m. mobilizavo šiuo metu didžiausią jas remiančių rinkėjų skaičių.¹ Tenka įvertinti kylančias grėsmes ir galimas reguliacines reakcijas į jas. Būtent

¹ Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamentas ir Antrasis operatyvinių tarnybų departamentas prie Krašto apsaugos ministerijos (2025). *Grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimas* [interaktyvus]. <https://www.vsd.lt/wp-content/uploads/2025/03/2025-LT.pdf>

priemonių sistema, doktrinoje įvardijama kaip kovojanti demokratija, siūlo galimus atsakymus. Lietuvos teisės mokslo doktrinoje ši koncepcija plačiai nenagrinėta. Mokslininkai Kamila Rezmer-Płotka² ir Maciej Skrzypek³ rašė apie žiniasklaidos nepriklausomybę Lietuvoje, Jolanta Bieliauskaitė ir Vytautas Šlapkauskas⁴ rašė apie neokovojančios demokratijos apraiškas Lietuvoje. Donatas Murauskas⁵ tyrė Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudenciją, susijusią su kovojančios demokratijos koncepcija, bylose prieš Lietuvą ir Latviją.

Reikšmingiausi šaltiniai: šio darbo teoriniu pagrindu yra Karl Loewenstein straipsniai „Kovojanti demokratija ir pagrindinės teisės“. Tiriant Lietuvos teisinį reguliavimą remtasi LR Konstitucija, visuomenės informavimo įstatymu, rinkimų kodeksu ir kt. norminiais teisės aktais, LR Konstitucinio Teismo jurisprudencija.

1. Kovojančios demokratijos teoriniai pagrindai

1.1. Kovojančios demokratijos koncepcijos ištakos ir samprata

„Demokratija ir demokratine tolerancija buvo pasinaudota jų pačių sunaikinimui. Prisidengusi pamatinėmis teisėmis ir teisės viršenybe, antidemokratinė mašina galėjo būti sukurta ir teisėtai pradėti veikti.“⁶ Šiais žodžiais situaciją 1930-ųjų Europoje įsigalint autoritarinėms fašizmo ir komunizmo ideologijoms apibūdino vokiečių konstitucionalistas Karl Loewenstein.⁷ Jis laikomas pirmuoju⁸ suformulavusiu kovojančios

² REZMER-PŁOTKA, Kamila (2020). Restrictions of Freedom of Press as an Indicator of Neo-Militant Democracy in Lithuania. *Polish Political Science Yearbook*, 49(4), p. 204-210 [interaktyvus] <https://doi.org/10.15804/ppsy2020412>.

³ SKRZYPEK, Maciej (2022). Ineffective means of militant democracy as factors in creating and consolidating dysfunctional democracies: evidence from the experience of post-communist states. *Zeitschrift für Vergleichende Politikwissenschaft*. 16, p. 247-264 [interaktyvus]. <https://doi.org/10.1007/s12286-022-00533-9>.

⁴ BIELIAUSKAITĖ, Jolanta ir ŠLAPKAUSKAS, Vytautas. Lithuania: Between liberal democracy and weak neo-militant democracy. Iš: RAK, Joanna ir BÄCKER, Roman (2022). *Neo-militant Democracies in Post-communist Member States of the European Union*. DOI: 10.4324/9781003245162.

⁵ MURAUSKAS, Donatas (2025). Defending Democracy or Subverting Rights? The Role of ‘Militant Democracy’ in Baltic States Cases before the ECtHR. *European Yearbook on Human Rights* 2025, 2, p. 279-306 [interaktyvus]. https://doi.org/10.1163/9789004751026_012.

⁶ LEOWENSTEIN, Karl (1937). Militant Democracy and Fundamental Rights, I. *American Political Science Review*, 31(3), p. 417-432.

⁷ MALKOPOULOU, Anthoula ir NORMAN, Ludvig (2018). Three Models of Democratic Self-Defence: Militant Democracy and Its Alternatives. *Political Studies*, 66(2), p. 442-458. DOI: 10.1177/0032321717723504.

⁸ Dera pasakyti, kad kai kurie autoriai kovojančios demokratijos ištakas atranda dar senovės Graikijos miestuose-valstybėse, tokiuose kaip Atėnai, kuriems buvo žinomas ostrakizmo institutas, o šios idėjos modernus atgimimas pastebėtas ir Didžiojoje Prancūzijos revoliucijoje vėlyvajame XVIII a. Iš: JUHÁSZ, Krisztina (2024). European Union defensive democracy's responses to disinformation. *Journal of Contemporary European Studies*. 32(4), p. 1075-1094, DOI: 10.1080/14782804.2024.2317275.

demokratijos koncepciją⁹ dviejuose savo straipsniuose 1937 metais¹⁰, pabrėždamas, kad demokratija „turi tapti kovojančia“, kad išgyventų.¹¹ Jis kritikavo demokratines valstybes, kad šios nesugebėjo užkirsti kelio demokratijos priešams naudotis jos instrumentais.¹² Kovojančios demokratijos koncepcijos idėjinis pagrindas buvo „demokratijos paradoksas“, t. y. demokratinų institucijų, mechanizmų ir vertybių, tokių kaip teisės viršenybės, žodžio, spaudos ir susirinkimų laisvės, taip pat parlamentarizmo išnaudojimas¹³ privedė prie nacionalsocialistų partijos atėjimo į valdžią tarpukario Vokietijoje.¹⁴ Taigi, pripažįstančioms pamatines vertybes demokratinėms valstybėms iškilo dilema: kaip jas apsaugoti, nesunaikinant pačios demokratinės santvarkos?¹⁵ Loewenstein manymu, demokratijos pamatinės vertybės gali būti laikinai varžomos siekiant išsaugoti demokratinį režimą.¹⁶ Loewenstein savo antrajame straipsnyje pateikia sąrašą priemonių, jo manymu turinčių padėti užkardyti kylančias grėsmes demokratinėms valstybėms¹⁷, o tos priemonės tapo kovojančios demokratijos arsenalu, tam tikru etalonu, kuriuo, Loewenstein manymu, turėtų siekti demokratinės valstybės savo išlikimui.

Carl Schmitt taipogi laikytinas vienu iš kovojančios demokratijos koncepcijos teoretikų, nors šio termino eksplicitiškai nenaudojo. Jo teigimu, demokratinės laisvės gali būti apribojamos – priešingai, nei byloja klasikinė konstitucinė teorija – jeigu

⁹ Literatūroje randama įvairių šios koncepcijos pavadinimų: „kovingoji demokratija“ (angl. *militant democracy*), „gynybinė demokratija“ (vok. *streitbare demokratie*, angl. *defensive democracy*), „kovojanči demokratija“ (angl. *fighting democracy*). Nuoseklumo dėlei, šiame straipsnyje bus vartojamas terminas „kovojanči demokratija“. Iš: SKRZYPEK, Maciej (2022). Ineffective means of militant democracy as factors in creating and consolidating dysfunctional democracies: evidence from the experience of post-communist states. *Zeitschrift für Vergleichende Politikwissenschaft*. 16, p. 247–264 [interaktyvus]. <https://doi.org/10.1007/s12286-022-00533-9>.

¹⁰ ACCETTI, Carlo Invernizzi ir ZUCKERMAN, Ian (2017). What's Wrong with Militant Democracy? *Political Studies*. 65(1S), p. 182–199. DOI: 10.1177/0032321715614849.

¹¹ JUHÁSZ, Krisztina (2024). European Union defensive democracy's responses to disinformation. *Journal of Contemporary European Studies*. 32(4), p. 1075–1094, DOI: 10.1080/14782804.2024.2317275.

¹² LEOWENSTEIN, Karl (1937). Militant Democracy and Fundamental Rights, I. *American Political Science Review*, 31(3), p. 417–432.

¹³ Pabrėžtina, kad čia turima omenyje ne įprastinį politinį procesą, kuriame politinio proceso subjektai siekia teisėtai įgauti valdžią siekdami veikti demokratinio režimo rėmuose, nesikėsdami jo sunaikinti. Loewenstein frazė, jog „fašizmas tiesiog nori valdyti“ atspindi šį kitišumą. Iš: LEOWENSTEIN, Karl (1937). Militant Democracy and Fundamental Rights, I. *American Political Science Review*, 31(3), p. 417–432.

¹⁴ JUHÁSZ, Krisztina (2024). European Union defensive democracy's responses to disinformation. *Journal of Contemporary European Studies*. 32(4), p. 1075–1094, DOI: 10.1080/14782804.2024.2317275.

¹⁵ LEOWENSTEIN, Karl (1937). Militant Democracy and Fundamental Rights, I. *American Political Science Review*, 31(3), p. 417–432.

¹⁶ JUHÁSZ, Krisztina (2024). European Union defensive democracy's responses to disinformation. *Journal of Contemporary European Studies*. 32(4), p. 1075–1094, DOI: 10.1080/14782804.2024.2317275.

¹⁷ LEOWENSTEIN, Karl (1937). Militant Democracy and Fundamental Rights, II. *American Political Science Review*, 31(4), p. 638–658.

šios priemonės laikomos būtinomis apginti konstitucijos „politinį branduolį“. Šio „politinio branduolio“ samprata ir tokių apribojimų apimtis konstitucinės santvarkos ribose yra viena labiausiai diskutuotinų aspektų mokslininkų tarpe, ypač turint omenyje konstitucijos vientisumo principą. Mat kyla neaiškumas: kurios konstitucinės nuostatos reikalauja daugiau apsaugos? Sudėtinga būtų pasakyti, kas konkrečiai yra saugoma: ar demokratija kaip visuotinai pripažįstama vertybė, ar bandoma išvengti grėsmių, kylančių konkrečiai konstitucinei santvarkai, nulemtai unikalaus tos valstybės konstitucinio identiteto. C. Schmitt teigimu, būtent, pastarasis atvejis. Tad konstitucinis identitetas ir galėtų būti laikytinas konstitucijos „politiniu branduoliu“.¹⁸

Be praėjusio amžiaus iškilusio autoritarizmo keltų grėsmių, XXI a. pradžioje kovojančios demokratijos idėja atgijo dėl iškilusių naujų iššūkių liberaliajai demokratijai, tokių kaip terorizmas¹⁹ ir religinis ekstremizmas bei demokratijos nuosmukis.²⁰ Mokslininkai pripažįsta, kad apskritai nėra vieningos normatyvinės kovojančios demokratijos teorijos ir didele dalimi šios idėjos turinys priklauso nuo atskirų valstybių teisinės kultūros ir demokratinio identiteto.²¹ Mokslininkai linkę atskirti kovojančią demokratiją nuo kitų ribojančių/represuojančių teisinių instrumentų, tokių kaip nepaprastoji padėtis. András Sajó ir Svetlana Tyulkina pabrėžia prevencinį kovojančios demokratijos pobūdį. Angela Bourne atskiria kovojančią demokratiją kaip išimtinę priemonę nuo įprastinių, tokių kaip baudžiamosios teisės veikimas neapykantos kalbos atveju.²² Ruti Teitel teigimu, kovojanti demokratija turėtų būti suprantama kaip priklausanti pereinamajam konstitucionalizmui, kuomet jaunoms demokratijoms dėl jų institucijų silpnumo būtina atidesnė teisminė priežiūra ir galbūt brandžioms liberalioms demokratijoms ši koncepcija nėra tinkama. Vis dėlto, atkreipiamas dėmesys

¹⁸ MURASKAS, Donatas (2025). Defending Democracy or Subverting Rights? The Role of ‘Militant Democracy’ in Baltic States Cases before the ECtHR. *European Yearbook on Human Rights* 2025, 2, p. 279–306 [interaktyvus]. https://doi.org/10.1163/9789004751026_012.

¹⁹ Ne visi autoriai į kovojančios demokratijos diskusijas linkę įtraukti reiškinius, susijusius su smurtinėmis grėsmėmis, tokius kaip kovą su terorizmu ar karinių kampanijų vykdymą. Ši pozicija grindžiama tuo, kad įtraukiant smurtinio pobūdžio reiškinius pernelyg išplečiama kovojančios demokratijos sąvoka ir taip tampa sudėtingiau suprasti iššūkius, kylančius demokratiniam politiniam gyvenimui. Iš: MÜLLER, Jan-Werner (2016). Protecting Popular Self-Government from the People? New Normative Perspectives on Militant Democracy. *Annual Review of Political Science*. 19, p. 249–265. DOI: 10.1146/annurev-polisci-043014-124054.

Nors minėti nuogastavimai yra pagrįsti, tačiau manytina, kad iš esmės bet kokio pobūdžio reiškinys, keliantis grėsmę normaliam politiniam demokratiniam procesui, ypač jei jo veikimo tikslas yra pakenkti ar sunaikinti demokratinę santvarką, galėtų būti diskutuotinas kovojančios demokratijos kontekste.

²⁰ JUHÁSZ, Krisztina (2024). European Union defensive democracy’s responses to disinformation. *Journal of Contemporary European Studies*. 32(4), p. 1075–1094, DOI: 10.1080/14782804.2024.2317275.

²¹ IJABS, Ivars (2016). After the Referendum: Militant Democracy and Nation-Building in Latvia. *East European Politics and Societies and Cultures*. 30(2), p. 288–314. DOI: 10.1177/0888325415593630.

²² JUHÁSZ, Krisztina (2024). European Union defensive democracy’s responses to disinformation. *Journal of Contemporary European Studies*. 32(4), p. 1075–1094, DOI: 10.1080/14782804.2024.2317275.

ir į atvirkštinį argumentą: jaunose demokratijose turintys valdžią gali susigundyti panaudoti kovojančios demokratijos nuostatas pakenkti teisėtiems politiniams oponentams ar išvis išstumti juos iš politinio žaidimo. Todėl, Teitel manymu, gyvybiškai svarbu tokiose valstybėse nepatikėti kovojančios demokratijos priemonių politiniams subjektams, o jos nuostatas įtvirtinti konstituciniu lygmeniu.²³ Literatūroje šių dienų kovojančios demokratijos priemonėmis laikoma: spaudos, religijos, susirinkimų, žodžio laisvės ribojimai; asociacijos teisės ribojimai; aktyviųjų ir pasyviųjų balsavimo teisių ribojimai; ribojimai, susiję su referendumų reguliavimu; ribojimai susiję su terorizmu; politinių partijų registracijos ir veiklos ribojimai; pilietybės įgijimo ribojimai; teisės dirbti viešajame sektoriuje ribojimai; priemonės, susijusios su ekstremizmo užkardymu; judėjimo laisvės ribojimai; teisminės valdžios nepriklausomumas.²⁴ Kaip matyti, skirtingų autorių požiūrių išsiskyrimas kovojančios demokratijos idėją ganėtinais praplėtė, pritaikė šiuolaikinėms realijoms. Galima teigti, kad šios koncepcijos rafinavimo procesas nėra užbaigtas ir vargu ar galėtų tokiu tapti, mat, kaip minėta, demokratijos susiduria su vis naujais iššūkiais, kuriems būtina jų reakcija.

Vokietija įprastai laikoma kovojančios demokratijos koncepcijos „namais“, tiek dėl savo praeities patyrimo su nacionalsocializmu, tiek ir dėl labiausiai išplėtos teismų jurisprudencijos šiuo klausimu. Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas laikomas pirmuoju eksplisitiškai paminėjusiu kovojančios demokratijos „konceptiją“. Nors Vokietijos Federalinėje Konstitucijoje jau buvo atitinkamos nuostatos dėl politinių partijų, siekiančių sugriauti „laisvą demokratinę santvarką“, uždraudimo, ir nors panašių nuostatų konstitucionalizacija buvo įvykusi ir kitose valstybėse, minėtasis atvejis gali būti laikomas pirmuoju formaliu kovojančios demokratijos principo pritaikymu pokarinėje Europos konstitucinėje istorijoje. Oficialioji Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo kovojančios demokratijos doktrina, pagal kurią „kovos pozicija“ Konstitucijos atžvilgiu yra pakankama uždrausti politinėms partijoms, nepriklausomai nuo realios galimybės imtis konkrečių veiksmų ir kelti realią grėsmę liberaliajai demokratijai. Šiais instrumentais siekiama ne tik užkardyti tam tikras veikas, bet ir parodyti konstitucinės valstybės tolerancijos ribas.²⁵

²³ MÜLLER, Jan-Werner (2016). Protecting Popular Self-Government from the People? New Normative Perspectives on Militant Democracy. *Annual Review of Political Science*. 19, p. 249–265. DOI: 10.1146/annurev-polisci-043014-124054.

²⁴ SKRZYPEK, Maciej (2022). Ineffective means of militant democracy as factors in creating and consolidating dysfunctional democracies: evidence from the experience of post-communist states. *Zeitschrift für Vergleichende Politikwissenschaft*. 16, p. 247–264 [interaktyvus]. <https://doi.org/10.1007/s12286-022-00533-9>.

²⁵ MINKENBERG, Michael (2006). Repression and reaction: militant democracy and the radical right in Germany and France. *Patterns of Prejudice*. 40(1), p. 25–44 [interaktyvus]. <https://doi.org/10.1080/00313220500482662>.

1.2. Kovojančios demokratijos modeliai

Pastaruoju metu kovojanti demokratija tapo dominuojančia normatyvine sistema, kuria liberaliosios demokratijos gali remtis kovoje su išskylančiais ekstremistiniais politiniais judėjimais. Capoccia pastebi, kad mokslininkai didžiąja dalimi sutinka, kad pamatinių teisių ribojimai, siekiant demokratijos apsaugos, yra suderinami su liberaliąja konstitucine demokratine santvarka. Taipogi daroma skirtis tarp antidemokratinų veiksmų ir antidemokratinų idėjų, kad draudimai būtų taikomi būtent pirmuoju atveju, o ne antruoju, taip vengiant apriboti minties laisvę. Toks požiūris dar vadinamas minkštąja kovojančia demokratija, arba neokovojančia demokratija.²⁶ Pasak Anthoula Malkopoulou, neokovojančios demokratijos atstovai skiriasi nuo Loewenstein pasekėjų savo nenoru įvesti labiausiai drakoniškas priemones, kurias jis įvardijo savo darbuose. Neokovojančios demokratijos šalininkų požiūriu, selektyvus normatyvinių priemonių parinkimas turėtų priklausyti nuo griežtų normatyvinių kriterijų, įskaitant pagrindinių demokratinų vertybių apsaugą. Kaip modernioji kovojančios demokratijos forma, neokovojanti demokratija apibrėžiama kaip visuma tam tikrų priemonių, naudojamų politiniame režime, kuriame įstatymų leidžiamoji ir teisminė valdžios parenka teisinius būdus, kuriais ribojamos individualios demokratinės laisvės siekiant išsaugoti, apsaugoti ar sustiprinti politinės tautos suverenitetą prieš jos priešus. Tokia politinė ir teisinė struktūra apsaugo tiek mažumų, tiek ir daugumos interesus. Be to, priešingai nei tradicinės kovojančios demokratijos atveju, pabrėžiama ne tik politinių partijų, bet ir nevyriausybinių organizacijų, įvairių socialinių judėjimų svarba.

Tačiau antidemokratinės priemonės taipogi gali tapti vadinamosios kvazikovojančios demokratijos priemonėmis, t. y. priemonėmis, kuriomis siekiama sukurti, apsaugoti ir išplėsti autoritarizmą, prisidengiant kovojančia demokratija. Neokovojanti demokratija oponuoja kvazikovojančiai demokratijai, nepaisant naudojamų priemonių panašumo, mat jų tikslai kardinaliai išsiskiria. Neokovojanti demokratija siekia sustiprinti politinės tautos galimybę priimti sprendimus siekiant išsaugoti savo suverenitetą, o kvazikovojanti demokratija kenkia ir bando pašalinti politinės tautos suverenitetą. Politinės tautos suverenitetas suprantamas kaip: 1) politinės tautos laisvė priimti suverenius sprendimus (susiję su rinkimų procesu, pasyviaja ir aktyviaja rinkimų teise bei jų ribojimais); 2) politinės tautos pasirinkimų priimant sprendimus alternatyvos (susiję su politinėmis partijomis ir jų politiniu dalyvavimu); 3) politinės tautos sprendimų priėmimo racionalumo lygis (susiję su asociacijos, žodžio, susirinkimų laisve, medijomis); 4) institucijos, užtikrinančios suvereniteto tvarumą (susiję su parlamentais, teismais, nevyriausybėmis organizacijomis, ombudsmenais ir pan.).²⁷ Taigi, matyti, kad ko-

²⁶ MALKOPOULOU, Anthoula ir NORMAN, Ludvig (2018). Three Models of Democratic Self-Defence: Militant Democracy and Its Alternatives. *Political Studies*, 66(2), p. 442–458. DOI: 10.1177/0032321717723504.

²⁷ RAK, Joanna ir BÄCKER, Roman. Theorising Struggles Between Neo-militant Democracies and Their Enemies. Iš: RAK, Joanna ir BÄCKER, Roman (2022). *Neo-militant Democracies in Post-communist Member States of the European Union*. DOI: 10.4324/9781003245162.

vojančios demokratijos koncepcija gali būti priedanga nedemokratinams režimams veikti. Todėl svarbus yra ne tik formalus priemonių taikymas, bet ir turiningas tokių priemonių taikymo padarinių įvertinimas, tikslas, kurio siekiama.

2. Konstitucinę santvarką saugančios priemonės Lietuvos teisėje

Šioje dalyje nagrinėjamos Lietuvos konstitucinę santvarką ir demokratinę pagrindą saugančios konstitucinėje ir ordinarinėje teisėje nustatytos normos. Lietuvos teisėje vienareikšmiškai nėra išskirtos priemonės, sudarančios kovojančios demokratijos sudėtį, todėl aiškumo ir sistemos sudarymo tikslu straipsnyje normos bus išskirstytos pasinaudojant vokiečių teisės profesoriaus Markus Thiel įvestą „kovos klasterių“ (angl. clusters of militancy) sistemos dalimi, aktualia padėčiai Lietuvoje²⁸. Straipsnyje išskiriami suvaržymai politinei tautai piktnaudžiauti savo pilietinėmis teisėmis, t.y. normos, ribojančios pagrindines politines žmogaus teises nuo jų panaudojimo palaikant ekstremistines, totalitarines bei antivalstybines idėjas; ribojimai ir suvaržymai politinėms partijoms, skleidžiančioms antivalstybinę ir antidemokratinę retoriką; ribojimai valstybės institucijų pareigūnams, turintiems užtikrinti konstitucinės santvarkos vykdymą. Pažymėtina, kad Lietuvoje, skirtingai nei Karl Leowenstein²⁹ idėjose bei įvairių Europos valstybių kaip Vokietija³⁰, Austrija³¹, Čekija³² ir kt. praktikoje pagrindinės kovojančios demokratijos priemonės labiau pastebimos varžant asmenis, o ne politines partijas ir organizacijas – tai bus atskleista tolesnėse dalyse.

2.1. Priemonės, skirtos suvaržyti antivalstybines politines partijas

1937 metais, kai Karl Leowenstein suformulavo sąvoką „kovojanti demokratija“, pagrindinė šios koncepcijos misija buvo demokratinės valstybės teisėje numatyti totalitarinių organizacijų iškilimą užkardančias normas³³.

²⁸ Tam tikri klasteriai kaip ypatingųjų padėčių reguliavimas turi sąsają su nekovojančioje demokratijoje svarbia kova su terorizmu, kuri Lietuvos kontekste nėra labia aktuali. THIEL, Markus. Comparative aspects. Iš: THIEL, Markus(red.) (2016). *The 'Militant Democracy' Principle in Modern Democracies*. Abingdon: Routledge, p. 401.

²⁹ LEOWENSTEIN, Karl. (1937). Militant Democracy and Fundamental Rights, I. *American Political Science Review*, 31(3), p. 417–432.

³⁰ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. 1949 m. gegužės 23 d., *Bundesgesetzblatt Teil III*, 1949, 100-1.

³¹ Bundesverfassungsgesetz über das Verbot der NSDAP. 1945 m. birželio 6 d., *Staatsgesetzblatt für die Republik Österreich*, 1945, 13/1945

³² MAREŠ, Miroslav. Czech Militant Democracy in Action. Dissolution of the Workers' Party and the Wider Context of This Act. *East European Politics and Societies*, 26(1), p. 33-55.

³³ LEOWENSTEIN, Karl. (1937). Militant Democracy and Fundamental Rights, I. *American Political Science Review*, 31(3), p. 417–432.

Nepaisant to, Lietuvoje nei konstitucinė tradicija, nei ordinarinė teisė nenustato aiškių ribų politinėms partijoms. Tiesa, nors tiesioginio draudimo skelbti tam tikras idėjas politinės partijos neturi, Konstitucijos 35 straipsnio 1 dalis³⁴ numato, jog piliečių teisė vienytis į politines partijas ir asociacijas yra laiduojama tik tada, kai šių tikslai ir veikla nėra priešinga Konstitucijai ir įstatymams. Konstituciją aiškinant sistemiškai, kaip tai nuolat pabrėžia Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas³⁵, tai reikštų, jog politinės partijos ir asociacijos neturi teisės atstovauti idėjas, kurios pažeistų Lietuvos nepriklausomybę, demokratiją, respublikinę santvarką, skatintų kooperaciją su post-sovietinėmis sąjungomis ir organizacijomis.

Lietuvos Respublikos politinių partijų ir organizacijų įstatyme bei Lietuvos Respublikos rinkimų kodekse politinėms partijoms ir organizacijoms nėra nustatyti ribojimai kandidatuoti į renkamas pozicijas skleidžiant ekstremistines, totalitarines ar kitas antidemokratinės ar antikonstitucinės idėjas, nėra suformuotas joks normų institutas, kuris leistų varžyti politines partijas skleisti tokias idėjas, naudoti jas savo programose ar suformuotas aparatas, leidžiantis Lietuvos Respublikos Seimui ar Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui uždrausti tokias partijas ar Vyriausiajai rinkimų komisijai (VRK) uždrausti tokioms partijoms dalyvauti tam tikruose rinkimuose, kaip tai yra padaryta minėtose kitose šalyse.

Nors bendro normatyvinio pagrindo nei Konstitucijoje, nei ordinarinėje teisėje tam nėra, Seime jau keletą metų įregistruotas projektas³⁶, siūlantis Lietuvos komunistų partiją (LKP) paskelbti nusikalstama organizacija ir tokiu būdu įtvirtinti tiesioginę priemonę kovai su totalitarine jėga, taip įtvirtinant vieną iš Karl Leowenstein idėjų Lietuvos teisinėje sistemoje.

Pažymėtina, jog nepriklausomybės aušroje buvo imtasi griežtų veiksmų prieš konstitucinei santvarkai prieštaraujančią Lietuvos komunistų partiją ant Sovietų Sąjungos komunistų partijos platformos, Lietuvos Respublikos Aukščiausios Tarybos nutarimu uždraudžiant jos veiklą³⁷. Verta paminėti, kad šio nutarimo priėmimo metu dar negaliojo 1992 m. Konstitucija, todėl tikros konstitucinės santvarkos juo labiau nebuvo ir nutarimas yra panašesnis į po perversmo jaunos demokratijos naudojamas priemones nei trapios demokratijos sistemingai taikomą kovą prieš antikonstitucines jėgas.

³⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. *Valstybės žinios*, 1992, 33-1014.

³⁵ Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 181-6708.

³⁶ Įstatymo dėl Lietuvos komunistų partijos veiklos vertinimo projektas. 2024 m. rugsėjo 26 d., XII-IP-2422(3).

³⁷ Lietuvos Respublikos Aukščiausios Tarybos nutarimas dėl LKP(SSKP) struktūrų veiklos Lietuvoje. 1991 m. rugpjūčio 22 d., I-1690. *Valstybės žinios*, 1991, 25-661.

2.2. Įpareigojimai asmenims ir asmenų grupėms, siekiantys apriboti piktnaudžiavimą asmeninėmis teisėmis

Lietuvoje būtent priemonės, ribojančios tam tikrus asmenis, piktnaudžiaujančius savo politinėmis teisėmis antikonstituciniais tikslais, yra labiausiai išvystyta kovojančios demokratijos priemonė. Lietuvos teisėje nustatytas normas galima išskirstyti į 2 grupes – įpareigojančias visus piliečius laikytis konstitucinės santvarkos ir nepiktnaudžiauti politinėmis teisėmis, kurios užtikrinamos per administracinę ar baudžiamąją teisę, bei priemonė, už piktnaudžiavimą numatanti politinių teisių atėmimą. Priemonės, atimančios būtent individualias teises kaip sankcija, šiuolaikinėje doktrinoje yra vertinamos gan neigiamai kaip smarkiai varžančios žmogaus teises³⁸, tačiau Lietuvoje tokia sankcija egzistuoja.

Visų pirma, įpareigojimas ginti esmines Konstitucines vertybes reiškiant savo įsitikinimus kyla iš Konstitucijos 25 straipsnio 3 ir 4 dalių, kuriose numatyta galimybė įstatymu riboti šią laisvę, jei tai būtina, inter alia, ginti konstitucinei santvarkai. 4 dalyje laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją apribojama įpareigojimu to nederinti su nusikalstamais veiksmais - tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu, šmeižtu ir dezinformacija.

Šių nuostatų-principų įgyvendinimas iš tiesų sėkmingai perkeltas į ordinarinę teisę. Tiek Lietuvos Respublikos susirinkimų įstatyme³⁹, tiek Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatyme⁴⁰ numatyta, kad visuomenės informavimo priemonėse skelbiant informaciją arba susirinkimo (pavienio asmens akcijos) metu draudžiama kursyti pažeisti ar pažeisti konstitucinę tvarką, susirinkimų įstatyme draudžiant pažeisti pačią Konstituciją ar įstatymus, dorovės, geros moralės ar etikos normas, tuo tarpu visuomenės informavimo įstatyme neskelbtina informacija yra suformuluota šiek tiek konkrečiau kaip informacija, kuria skleidžiama dezinformacija, karo propaganda, kursomas karas, raginama pažeisti Lietuvos suverenitetą – konstitucinę santvarką, nepriklausomybę ar teritorijos vientisumą. Ši nuostata taip pat yra svarbi tuo, kad apibrėžia, kas sudaro Lietuvos suverenitetą, o kartu ir svarbiausias konstitucines vertybes. Susirinkimų įstatyme taip pat yra norma, atitinkanti originalią Karl Loewenstein kovojančios demokratijos sąvoką⁴¹ – draudimas susirinkimo metu demonstruoti totalitarinių nacistinės Vokietijos, SSRS bei Lietuvos SSR simboliką.⁴²

³⁸ MULLER, Jan-Werner. One. Individual Militant Democracy. Iš: MALKOPOULOU, Anthoula ir KIRSCHNER, Alexander (sud.) (2019) *Militant Democracy and its critics: Populism, parties, extremism*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

³⁹ Lietuvos Respublikos susirinkimų įstatymas. 1993 m. gruodžio 2 d., I-317. *Valstybės žinios*, 69-1291.

⁴⁰ Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas. 1996 m. liepos 2 d., I-1418. *Valstybės žinios*, 1996, 71-1706

⁴¹ LEOWENSTEIN, Karl. (1937). *Militant Democracy and Fundamental Rights*, I. *American Political Science Review*, 31(3), p. 417–432.

⁴² Lietuvos Respublikos susirinkimų įstatymas. 1993 m. gruodžio 2 d., I-317. *Valstybės žinios*, 1993, 69-1291.

Šiai susirinkimo įstatymo nuostatai paremti taip pat padeda Lietuvos Respublikos draudimo propaguoti totalitarinius, autoritarinius režimus ir jų ideologijas įstatymas, kurio paskirtis ir yra uždrausti totalitarinių ir autoritarinių režimų viešuose objektuose propagavimą, visuose viešuose objektuose uždraudžiant šių režimų simbolių ir režimui svarbių asmenų, įvykių ar datų įamžinimą ir atvaizdavimą⁴³.

Pastaruoju metu kylant vis daugiau iššūkių Lietuvos demokratiniam pamatui bei konstitucinei santvarkai, kuriuos sukelia pašalinės jėgos, Lietuvos teisėje atsiranda nuostatų, ribojančių asmenų teisę pasiekti tam tikrą ne Lietuvoje skleidžiamą informaciją, kuria nuteikinėjama prieš Lietuvos suverenitetą arba platinama dezinformacija. Tokio reguliavimo pavyzdys yra Visuomenės informavimo įstatymo 341 straipsnio 21 dalis⁴⁴, draudžianti retransliuoti ar platinti internete Rusijos Federacijos bei Baltarusijos Respublikos subjektų radijo, televizijos ar kitas programas, kai Nacionalinėje Saugumo Strategijoje šios valstybės nurodytos kaip keliančios grėsmę nacionaliniam saugumui. Toks reguliavimas kovojančios demokratijos kontekste taip pat yra neįprastas, nurodantis tam tikrų valstybių, o ne asmenų ar ideologinių grupių statusą kaip keliančių pavojų Lietuvos konstitucinei santvarkai, demokratijai ir nepriklausomybei.

Griežčiausia Lietuvoje numatyta asmens politinę valią ribojanti priemonė yra numatyta Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo 24 straipsnio 10 punkte⁴⁵, nurodanti, jog asmuo, kuris Lietuvos Respublikos pilietybę įgijo išimties tvarka, būdamas ir kitos valstybės pilietis, savo veiksmais kelia grėsmę Lietuvos Respublikos saugumo interesams, viešai reiškia palaikymą valstybei, keliančiai grėsmę Lietuvos Respublikos ir (ar) kitų Europos Sąjungos valstybių narių ir (ar) jų sąjungininkų saugumo interesams, pagal įstatymo 30 straipsnio 1 dalies 6 punkte nustatytą tvarką netenka pilietybės. Tokios nuostatos iš pirmo žvilgsnio šiek tiek peržengia kovojančios demokratijos ribas, tiek nustatytu reguliavimu, leidžiančiu asmeniui įvykdyti politinę žmogžudystę – atimti pilietybę, tiek atėmimo priežastimi, kuri tik dalinai susijusi su konstitucinės santvarkos išsaugojimu.

2.3. Įpareigojimai renkamiems ar institucijų pareigūnams, užtikrinantys jų pareigos ginti Konstituciją vykdymą

Šioje dalyje aptariamas „klasteris“ Lietuvos teisėje taip pat nėra itin plačiai išvystytas. Kaip ir normų, įpareigojančių visus piliečius ar jų grupes ir ribojančių jų teises atveju, galima išskirti įpareigojančias priemones, užtikrinamas baudžiamąja, draus-

⁴³ Lietuvos Respublikos draudimo propaguoti totalitarinius, autoritarinius režimus ir jų ideologijas įstatymas. 2022 m. gruodžio 13 d., XIV-1679. TAR, 2022, 26371.

⁴⁴ Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas. 1996 m. liepos 2 d., I-1418. *Valstybės žinios*, 1996, 71-1706

⁴⁵ Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymas. 2010 m. gruodžio 2 d., XI-1196. *Valstybės žinios*, 2010, 144-7361.

mine ar administracine tvarka, bei vieną priemonę-sankciją asmenims, atimančią tam tikras pilietines teises, susijusias su eitomis pareigomis.

Konstitucijoje yra numatyti apribojimai asmenims, kurie piktnaudžiavo savo politinėmis teisėmis antikonstituciniais tikslais jau išrinkti į renkamą poziciją. Konstitucijoje tai įtvirtinta per apkaltos institutą. Praktikoje tarp veiksmų, už kuriuos asmeniui buvo iškelta apkalta, buvo ir situacijų, siejamų su kovojančiąja demokratija, t.y. smurto prieš mažumas kurstymas ir diskriminacinė retorika⁴⁶ bei žala valstybės institucijų autoritetui, privačių interesų virš valstybės iškėlimas⁴⁷. Pastebėtina, kad neįtvirtinus tokios galimybės platesniam asmenų ratui, aktyvios rinkimų teisės potencialą atėmimą už šiurkštų piktnaudžiavimą savo politinėmis teisėmis galima gauti lengvai apeiti.

Viena iš tradicinių kovojančios demokratijos priemonių, įtvirtintų ir Lietuvos teisėje, yra draudimas svarbiausiems valstybės pareigūnams būti politinių partijų nariais, taip siekiant užtikrinti, kad šie sieks išlaikyti Lietuvos konstitucinę santvarką ir svarbiausias konstitucines vertybes, o ne savo prielankumo savo partijose. Svarbiausi tokie ribojimai numatyti pačioje Konstitucijoje, 83 straipsnio 2 dalyje, 104 straipsnio 3 dalyje bei 113 straipsnio 2 dalyje, numatančiose draudimą būti politinių organizacijų nariais atitinkamai Prezidentui, Konstitucinio Teismo teisėjams bei teisų teisėjams.⁴⁸ Panašus, bet ne toks griežtas politinio neutralumo reikalavimas keliamas ir kitiems pareigūnams Valstybės tarnybos įstatymo 4 straipsnio 1 dalies 11 punkte⁴⁹.

Apibendrinant, Lietuvos teisėje numatyti įpareigojimai ir ribojimai institucijų pareigūnams bei renkamiems politikams iš esmės atitinka Europos demokratijos ir doktrinoje minimas priemones. Galima teigti, jog būtent šiame „klasteryje“ dar konstitucinės santvarkos kūrimo laikotarpiu buvo nustatyti sėkmingi barjerai, leidžiantys atriboti totalitaristinius režimus gerbiančius ar antikonstitucines idėjas palaikančius asmenis nuo svarbiausių šalies postų, nors vietos sistemos tobulinimui taip pat yra.

Išvados

Kovojančios demokratijos koncepcija, nuo originaliai 1937 metais pasiūlytos Karl Loewenstein sampratos, patyrė esminius pokyčius, išsiplėtojo. Manytina, kad šios koncepcijos rafinavimas dar nėra pasibaigęs, demokratijoms susiduriant su vis naujais iššūkiais. Tuo pačiu, demokratijos reaguoja į iššūkius vis naujomis priemonėmis (nekovojančios demokratijos koncepcija kaip moderniausias tokio pobūdžio nor-

⁴⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2024 m. balandžio 25 d. išvada. TAR, 7601.

⁴⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada. *Valstybės žinios*, 49-1600.

⁴⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. *Valstybės žinios*, 1992, 33-1014.

⁴⁹ Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas. 1999 m. liepos 8 d., VIII-1316. *Valstybės žinios*, 1999, 66-2130.

matyvinis bandymas). Pastebėtina, kad antidemokratinės valstybės taipogi naudojasi kovojančios demokratijos priemonėmis, siekdamos apriboti suverenios tautos galias (kvazikovojančios demokratijos koncepcija).

Lietuvoje yra arsenalas normų, galimų priskirti kovojančios demokratijos priemonėms. Lietuvoje egzistuojantis kovojančios demokratijos priemonių paketas ankstyvuju nepriklausomybės laikotarpiu kildinamas iš Konstitucijos nuostatų. Nepaisant apkaltos, didžioji dalis priemonių, tokių kaip priesaikos ar laisvių ribojimai, aiškiai yra nustatytos ordinarinėje teisėje, nors kyla iš konstitucinių nuorodų, pavyzdžiui, 25 ir 26 straipsnių. Šios normos pagrinde yra individualios, nutaikytos į kiekvieną asmenį, tačiau taip pat galima pastebėti švelnius ribojimus politinėms partijoms rinkiminės kampanijos metu, aiškius įpareigojimus valstybės pareigūnams, turintiems ginti konstitucinę santvarką. Nepaisant to, pagrindinės priemonės numatytos įstatymuose, kuriais ribojamos kiekvieno piliečio asociacijos, susirinkimų, žodžio laisvė. Taip pat egzistuoja normos, siekiant išvengti galimo kylančio palaikymo komunistinei ir nacistinei santvarkai.

Nors, kaip minėta, pirmaisiais valstybės gyvavimo metais nuostatos, priskirtinos kovojančiai demokratijai, buvo sistemiskai siejamos su Konstitucija, pastaraisiais metais numatytos ar kai kurios siūlomos priemonės yra šiek tiek siaurai suprantamos ir įstatymų leidėjo tiesiogiai nesusiejamos su svarbiausiomis Konstitucinėmis vertybėmis. Lietuvoje taip pat trūksta aiškos priemonių sistemos, dabartinėje situacijoje skirtingas priemonės užtikrina vis skirtinga institucija, o tai sukelia tiek skirtingą politikų ar pareigūnų vertinimą taikant normas, tiek ir pavojų dėl antikonstituciskai nusiteikusių asmenų tam tikrose institucijose. Galima teigti, jog pastaraisiais metais dėl vis plačiau kylančių grėsmių, Lietuva po truputį slenkasi nuo procedūrinio iki materialinio demokratijos modelio, tačiau kol kas numatyti ribojimai vis dar yra gerokai švelnesni ir atviresni antikonstitucinėms jėgoms nei kitose centrinės Europos valstybėse.

Literatūra

Norminiai teisės aktai

Lietuvos norminiai teisės aktai

Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. Valstybės žinios, 1992, 33-1014.

Lietuvos Respublikos susirinkimų įstatymas. 1993 m. gruodžio 2 d., I-317. Valstybės žinios, 69-1291.

Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas. 1996 m. liepos 2 d., I-1418. Valstybės žinios, 1996, 71-1706

Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas. 1999 m. liepos 8 d., VIII-1316. Valstybės žinios, 1999, 66-2130.

Lietuvos Respublikos nacionaliniam saugumui užtikrinti svarbių objektų apsaugos įstatymas. 2002 m. spalio 10 d., IX-1132. Valstybės žinios, 2002, 103-4604.

Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymas. 2010 m. gruodžio 2 d., XI-1196. Valstybės žinios, 2010, 144-7361.

Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statutas. 2018 m. birželio 29 d., XIII-1381. TAR, 2018, 12049.

Lietuvos Respublikos rinkimų kodeksas. 2022 m. liepos 19 d., XIV-1381. TAR, 2022, 15851.

Lietuvos Respublikos draudimo propaguoti totalitarinius, autoritarinius režimus ir jų ideologijas įstatymas. 2022 m. gruodžio 13 d., XIV-1679. TAR, 2022, 26371.

Lietuvos Respublikos Aukščiausios Tarybos nutarimas dėl LKP(SSKP) struktūrų veiklos Lietuvoje. 1991 m. rugpjūčio 22 d., I-1690. Valstybės žinios, 1991, 25-661.

Užsienio valstybių norminiai teisės aktai

Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. 1949 m. gegužės 23 d., Bundesgesetzblatt Teil III, 1949, 100-1.

Bundesverfassungsgesetz über das Verbot der NSDAP. 1945 m. birželio 6 d., Staatsgesetzblatt für die Republik Österreich, 1945, 13/1945.

State of New York Election Law. 1971 m. birželio 1 d., New York Consolidated Laws.

Specialioji literatūra

ACCETTI, Carlo Invernizzi ir ZUCKERMAN, Ian (2017). What's Wrong with Militant Democracy? Political Studies. 65(IS), p. 182-199. DOI: 10.1177/0032321715614849.

BIELIAUSKAITĖ, Jolanta ir ŠLAPKAUSKAS, Vytautas. Lithuania: Between liberal democracy and weak neo-militant democracy. Iš: RAK, Joanna ir BÄCKER, Roman (2022). Neo-militant Democracies in Post-communist Member States of the European Union. DOI: 10.4324/9781003245162.

IJABS, Ivars (2016). After the Referendum: Militant Democracy and Nation-Building in Latvia. East European Politics and Societies and Cultures. 30(2), p. 288-314. DOI: 10.1177/0888325415593630.

JUHÁSZ, Krisztina (2024). European Union defensive democracy's responses to disinformation. Journal of Contemporary European Studies. 32(4), p. 1075-1094, DOI: 10.1080/14782804.2024.2317275.

LEOWENSTEIN, Karl (1937). Militant Democracy and Fundamental Rights, I. American Political Science Review, 31(3), p. 417-432.

LEOWENSTEIN, Karl (1937). Militant Democracy and Fundamental Rights, II. American Political Science Review, 31(4), p. 638-658.

MALKOPOULOU, Anthoula ir NORMAN, Ludvig (2018). Three Models of Democratic Self-Defence: Militant Democracy and Its Alternatives. Political Studies, 66(2), p. 442-458. DOI: 10.1177/0032321717723504.

MALKOPOULOU, Anthoula. Introduction. Iš: MALKOPOULOU, Anthoula ir KIRSCHNER, Alexander (sud.) (2019) Militant Democracy and its critics: Populism, parties, extremism. Edinburgh: Edinburgh University Press.

MAREŠ, Miroslav. Czech Militant Democracy in Action. Dissolution of the Workers' Party and the Wider Context of This Act. East European Politics and Societies, 26(1), p. 33-55.

- MINKENBERG, Michael (2006). Repression and reaction: militant democracy and the radical right in Germany and France. *Patterns of Prejudice*. 40(1), p. 25-44 [interaktyvus]. <https://doi.org/10.1080/00313220500482662>.
- MURAUSKAS, Donatas (2025). Defending Democracy or Subverting Rights? The Role of 'Militant Democracy' in Baltic States Cases before the ECtHR. *European Yearbook on Human Rights* 2025, 2, p. 279-306 [interaktyvus]. https://doi.org/10.1163/9789004751026_012.
- MÜLLER, Jan-Werner (2016). Protecting Popular Self-Government from the People? New Normative Perspectives on Militant Democracy. *Annual Review of Political Science*. 19, p. 249–265. DOI: 10.1146/annurev-polisci-043014-124054.
- MÜLLER, Jan-Werner. One. Individual Militant Democracy. Iš: MALKOPOULOU, Anthoula ir KIRSCHNER, Alexander (sud.) (2019) *Militant Democracy and its critics: Populism, parties, extremism*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- RAK, Joanna ir BÄCKER, Roman. Theorising Struggles Between Neo-militant Democracies and Their Enemies. Iš: RAK, Joanna ir BÄCKER, Roman (2022). *Neo-militant Democracies in Post-communist Member States of the European Union*. DOI: 10.4324/9781003245162.
- REZMER-PŁOTKA, Kamila (2020). Restrictions of Freedom of Press as an Indicator of Neo-Militant Democracy in Lithuania. *Polish Political Science Yearbook*, 49(4), p. 204-210 [interaktyvus] <https://doi.org/10.15804/ppsy2020412>.
- SKRZYPEK, Maciej (2022). Ineffective means of militant democracy as factors in creating and consolidating dysfunctional democracies: evidence from the experience of post-communist states. *Zeitschrift für Vergleichende Politikwissenschaft*. 16, p. 247-264 [interaktyvus]. <https://doi.org/10.1007/s12286-022-00533-9>.
- THIEL, Markus. Comparative aspects. Iš: THIEL, Markus(red.) (2016). *The 'Militant Democracy' Principle in Modern Democracies*. Abingdon: Routledge, p. 401.

Teismų praktika

- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada. Valstybės žinios, 49-1600.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas. Valstybės žinios, 181-6708.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2024 m. balandžio 25 d. išvada. TAR, 7601.

Kiti šaltiniai

Informaciniai leidiniai

- Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamentas ir Antrasis operatyvinių tarnybų departamentas prie Krašto apsaugos ministerijos (2025). Grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimas [interaktyvus]. <https://www.vsd.lt/wp-content/uploads/2025/03/2025-LT.pdf>

Travaux préparatoires

- Įstatymo dėl Lietuvos komunistų partijos veiklos vertinimo projektas. 2024 m. rugsėjo 26 d., XIIIP-2422(3).
- ULBINAITĖ, Daiva (2025-11-10). Įstatymų pataisų paketas kovai su dezinformacija. Stipresni ginklai šalies informacinei sistemai. [interaktyvus] https://www.lrs.lt/sip/getFile3?p_fid=116645